

Vereniging van Vrienden
van het Gemeentemuseum Helmond

DUITSE HANZESTEDEN

**8-daagse busreis naar de Duitse Hanzesteden
van maandag 2 mei t./m. maandag 9 mei 2011**

Reisverslag

Aantal deelnemers: 44 personen, 29 dames, 15 heren.

Touroperator: Munckhof Groups Desk – Horst,

Chauffeur: Jos Wijnen.

Maandag 2 mei 2011

Bij mooi, maar koud weer, was iedereen mooi op tijd bij Vlisco, zodat we precies om 8.00 uur konden vertrekken, uitgezwaaid door Ad Snels.

In de nieuwe comfortabele Volvobus, lag voor iedere passagier een envelop klaar met daarin een tablet chocolade, een balpen en een goede reis wens van het team van Munckhof Groups Desk. Een geste die bijzonder op prijs werd gesteld.

We reden over de A2, Hannover Autobahn, hielden onderweg een korte stop om 10.00 uur bij het Rasthaus Rhynern Süd in de buurt van Hamm en vervolgden daarna onze weg naar **Hameln**, waar ons in Restaurant Böhmerwald in de oude Pfortmühle aan de Weser, een warme lunch geserveerd werd.

Na de lunch nam iedereen de gelegenheid te baat om in het frisse Hameln nog even wat te zien van het historische centrum, met name in de Osterstrasse met zijn renaissancehuizen, zoals bv. het Rattenfängerhaus, het Hochzeitshaus, het Stiftsherrenhaus en het Leisthaus, thans museum.

Om 14.30 uur verlieten we het rattenvangerstadje en reden we zonder verdere onderbreking naar **Hamburg**, waar we even na vijven bij het City Park Inn Hotel Hamburg aankwamen. Dit hotel ligt in het noorden van de stad, dichtbij de autoweg A7 richting Kiel-Flensburg–Denemarken. De formaliteiten waren snel vervuld, zodat al vlug de kamersleutels in de bus konden worden uitgereikt. Nadat iedereen de bagage had opgepikt, was er de gebruikelijke opstopping bij de lift, maar na een half uur was iedereen toch zowat op zijn/haar kamer. Toen we tegen zevenen in de bar kwamen, was het daar alweer gezellig druk door de Vrienden. Het afrekenen in de bar verliep enigszins chaotisch, mogelijk omdat men niet op zo'n groot gezelschap had gerekend. De prijzen waren wat aan de hoge kant, maar we wilden een viersterren hotel en dan zijn de prijzen natuurlijk navenant.

Het diner in buffetvorm was goed en behoorlijk gevarieerd.

Na een toch enerverende dag, zocht iedereen op tijd de kamer weer op.

Dinsdag 3 mei 2011

Na een prima ontbijt, verscheen tegen 9.00 uur onze gids Brigitte Seels-Schierhorn in het hotel, om met ons een stadsrit met onze eigen bus en chauffeur te gaan maken. Onze eerste

kennismaking met de grootste van de Duitse Hanzesteden: **Hamburg**. Het was mooi weer, maar er stond wel een fikse wind.

Brigitte vertelde ons eerst wat wetenswaardigheden over de stad. Hamburg heeft ongeveer 1.750.000 miljoen inwoners en is na Berlijn de tweede grootste stad van Duitsland, groter dan München en Keulen.

Het Hanzeverbond werd in 1321 opgericht en was een stedenverbond dat steden als Hamburg, Bremen en Lübeck van grote rijkdommen verzekerde. Met trots voeren ze nu nog de H van Hanze, als eerste letter op de nummerplaten van de auto's.

In 1937 is Grosshamburg ontstaan en hiervan ligt 3/5 ten noorden en 2/5 ten zuiden van de rivier de Elbe. De verbinding tussen de twee stadsdelen wordt gevormd door de Elbetunnel en de Elbebrücke.

In de Tweede Wereldoorlog werd maar liefst 70% van de stad verwoest, maar de wederopbouw kwam al weer heel snel na de oorlog tot stand. Hamburg is een groene stad met 100 parken en zo'n 250.000 bomen.

Hamburg is ook heel belangrijk als universiteitsstad met ongeveer 60.000 studenten. De universiteit werd gesticht in 1919. Hamburg heeft ook een metro, die ongeveer 100 jaar geleden gebouwd is. Hij was oorspronkelijk bedoeld om havenarbeiders snel te kunnen transporteren.

We reden dus richting Altstadt, zagen al spoedig de 250 meter hoge tv-toren, kwamen door Ettendorf, de stadswijk met mooie huizen, waar veel hoger personeel van de universiteit woont. Verder door Grindelhof, een leuke buitenwijk met veel cafeetjes, we passeerden het in Jugendstil gebouwde Damtorbahnhof en zo reden we naar de Aussenalster, die deels rivier, deels stuwmeer is. We stopten bij het studentenbotenhuis aan de Eduard Rhein Ufer, om van daar zicht op de stad te hebben.

Daarna reden we via de Innenalster langs de Kunsthalle en het Hauptbahnhof naar de Mönckenbergerstrasse, die bij het Rathaus in neorenaissance stijl uitkomt. Verder reden we over en langs verschillende Fleete (kanalen) naar de moderne Hafencity, vooral om uitleg te krijgen over de in aanbouw zijnde Elbphilharmonie. We stapten uit bij het grote Unilever-gebouw, van bijzondere architectuur, waarnaast een modern flatgebouw verrijst, de Marco Polo toren.

Het gebouw van de Elbphilharmonie, dat behalve concertzalen, ook hotel, winkels en parkeergarage gaat bevatten, is een veel besproken prestigeobject, dat de stad Hamburg een half miljard euro gaat kosten.

Na de uitleg in de moderne Hafencity, werden we naar het centrum teruggereden en parkeerden we op de Ballindamm aan de Binnenalster. Het gezelschap waaierde uit over de stad. Wij gingen het exterieur van het Rathaus wat nader bekijken en het interieur van de Petrikirche. Deze kerk was oorspronkelijk in 1220 gebouwd, maar na de grote stadsbrand tussen 1844 – 1849 in neogotische stijl herbouwd. Een interessante kerk met mooie glas-in-loodramen.

Na de lunch verzamelde de groep zich bij de Hamburgse Kunsthalle. Een immens groot museum, met grote afdelingen kunst uit verschillende periodes, te beginnen met de Alte Meister, waaronder Meister Bertram, Rembrandt, Peter Paul Rubens en Canaletto. Vervolgens de 19^e-eeuwse kunstenaars met bv. Philipp Otto Runge, Caspar David Friedrich, Edouard Manet en Max Liebermann. Dan de klassieke modernisten zoals Paul Klee, Ernst Ludwig Kirchner, Max Beckmann en Edvard Munch en tenslotte de galerie met hedendaagse kunst, waar verrassende dingen te zien waren en waar o.a. een fototentoonstelling van Roni Horn gehouden werd. Soms was het een weerzien van schilderijen die we elders al op speciale tentoonstellingen hadden gezien. Een prachtig museum!

Na zo'n mooie dag, met koud maar toch mooi weer, was het voor sommigen een dissonant dat tijdens het diner het buffet niet of pas na reclameren werd aangevuld. Hierover hebben we officieel geklaagd bij het hotelmanagement en hebben we Munckhof telefonisch verzocht hetzelfde te doen. Gelukkig kon dit de uitstekende sfeer in de groep niet bederven.

Woensdag 4 mei 2011

Om 8.15 uur vertrok de bus naar **Bremen**. Deze stad met zo'n 548.000 inwoners, is eveneens een van de eerste Hanzesteden. We kwamen om 10 uur aan en na iedereen bij het tourist-office van en plattegrond te hebben voorzien, liepen de meesten van ons alvast naar de Böttcherstrasse, waar het Paula Modersohn-Becker Museum zich bevindt. Dit museum ging pas om 11.00 uur open, maar dit in 1920 gebouwde straatje, was alleszins de moeite van het bekijken waard. Vroeger hadden kuipers en tonslagers hier hun werkplaats. Dankzij de financiële steun van koffiehandelaar Roselius is het in de periode 1926-1930 grondig gerestaureerd en diende het in de nazitijd voor het volk als voorbeeld van "entartete Kunst". Driemaal daags speelt er een porseleinen klokkenspel. De geveldecoraties, tegeltableaus, het smeedwerk en het samenspel van ronde en strakke lijnen, komen vooral van de hand van Alfred Runge en Bernhard Hoetger. Een bijzonder fraai straatje.

Om elf uur gingen we dus naar het Paula Modersohn-Becker Museum, onderdeel van de Kunstsammlungen Böttcherstrasse, waar het werk van deze schilderes te bewonderen viel en ook nog een speciale tentoonstelling werd gehouden van een andere vrouwelijke schilder, t.w. Mathilde Vollmoeller-Purmann. Beide exposities zeer de moeite waard.

De meesten van ons bezochten ook nog het aangrenzende Roselius-Haus, dat ook tot de bovengenoemde Kunstsammlungen behoort. Daar is laatmiddeleeuwse kunst en wooncultuur uit meerdere stijlperiodes te zien, alsmede werken van Lucas Cranach de Oude en Tilmann Riemenschneider, alsook de historische zilverschat van de Compagnie der Schwarzen Häupter aus Riga.

Na het museumbezoek ging iedereen zijn eigen weg, om te lunchen en om de stad te bekijken. Het marktplein met het mooie raadhuis, met daarvoor de Roland, het 6 m hoge beeld, dat daar al sinds 1404 staat als symbool van de onafhankelijkheid en rechtvaardigheid. Iets verderop het beeld van de Bremer Stadtmusikanten (ezel, hond, kat, haan), dat daar in 1953 is geplaatst. Dit beeld van de kunstenaar Gerhard Mark, ontleent zijn roem aan het sprookje van de gebr. Grimm.

Twee mooie kerken in de nabijheid: de Liebfrauenkirche in de 11^e eeuw gebouwd door de kooplieden, als tegenhanger van de St. Petri Dom. De Liebfrauenkirche heeft prachtige glas-inloodramen van Alfred Manessier uit de school van Chartres (1964-1979). Verder is de inrichting sober gehouden. De Sankt Petri Dom zoals die nu te zien is, is vooral het resultaat van een grondige restauratie in de 19^e eeuw van de 11^e-eeuwse romaanse kathedraal. De twee torens dateren ook uit de 19^e eeuw.

Het exterieur van de kerk is streng en sober, maar het interieur is licht en sierlijk. De dom heeft een doopvont uit de 13^e eeuw en beschikt verder over drie orgels, die tijdens het Bremer Musikfest in september een hoofdrol vervullen.

Om 16.00 uur verzamelde ons gezelschap zich bij het Rathaus, opgesplitst in twee groepen, waar we onze twee gidsen Guido Klostermann en Ingrid Wagner-Friedrich konden begroeten. Met hen maakten we een rondleiding door het imposante bouwwerk, samen met de Roland opgenomen op de UNESCO-werelderfgoedlijst en een mooi voorbeeld van laatgotische baksteengotiek. Het stamt uit de Middeleeuwen, maar de façade is het fraaiste voorbeeld van Weser-renaissance. De arcades, ramen en gevelspitsen werden begin 17^e eeuw toegevoegd. De grote hal, 40 m lang, 13 m breed en 8 m hoog, is een van de mooiste feestzalen in Duitsland. Hier prijkt de grote wandschildering "Das Salomonische Urteil" uit 1537. In deze feestzaal wordt

ieder jaar de "Schaffermahlzeit" gehouden, een traditioneel feestelijk eten van reders en schippers. Aan het plafond van de zaal hangen schaalmodellen van oude schepen. Het was een interessante rondleiding, door enthousiaste gidsen.

Na dit bezoek aan het raadhuis van Bremen, verlieten we de stad en keerden we terug naar ons hotel in Hamburg. De directie had kennelijk de klacht ter harte genomen, want nu was er eten in overvloed en de bediening was bijzonder vriendelijk. Om 20.00 uur werd het diner onderbroken voor enkele minuten stilte voor de traditionele dodenherdenking.

Donderdag 5 mei 2011

Hoewel we op tijd bij het hotel vertrokken waren, verliep de ochtend ietwat chaotisch, omdat het verkeer in de stad bijna overal vastzat vanwege de "Hafengeburtstag"; een evenement enigszins vergelijkbaar met Sail Amsterdam. We hadden een uitgebreide stadswandeling in **Hamburg** willen maken, maar moesten deze, omdat we in de file veel tijd verloren hadden, beperken tot een bezoek aan de St. Michaelis Kirche en het havenkwartier. Onze gidsen waren Brigitte Seels-Schierhorn en Silke Blecken-Sörensen.

De grote, barokke Michaelis Kirche werd voor het eerst gebouwd bijna 350 jaar geleden en sindsdien steeds weer verwoest en opnieuw opgebouwd. In 1996 werden de laatste restauratiewerkzaamheden aan de Michel-Turm afgesloten en in 2001 kreeg de Hamburger architect, Joachim Reinig, opdracht om een restauratieadvies op papier te zetten. In verschillende fasen werd de restauratie ter hand genomen, die 12,8 miljoen euro's zou gaan kosten. Tijdelijk werden de diensten in de crypte gehouden, maar intussen is de restauratie voltooid en toont de kerk zich weer in zijn volle glorie. In 2010 werd het Bachorgel ingebouwd en beschikt de kerk over drie orgels.

Na dit kerkbezoek liepen we door het smalle straatje met de Krameramtswohnungen uit 1620, we kwamen langs verschillende Scandinavische zeemanskerken en bij de oude Elbetunnel (1907-1911) en zo gingen we naar de Landungsbrücken in de haven, waar we om 11.00 uur bij Brücke 10 aan boord gingen van een rondvaartboot van Gregors GmbH & Maritime Circle Line, Hamburgs Museumlinie, voor een havenrondvaart van 'n uur. Tijdens de rondvaart kregen we koffie met gebak.

In de haven zagen we al verschillende mooie schepen, die al gearriveerd waren i.v.m. de Hafengeburtstag. Na de rondvaart hadden we enige tijd vrij in de haven, om op eigen gelegenheid te gaan lunchen en daarna vertrokken we per bus naar het Museum der Arbeit aan de Wiesendamm. Dit museum is gevestigd op het oude fabrieksterrein van de New York Hamburger Gummi-Waaren Compagnie in Barmbek. Op de bovenste etage was een tentoonstelling over alles wat met de tabaks- en de sigarettenindustrie had te maken. Een verdieping lager was een expositie over alle facetten van het houtbewerken en op de benedenverdieping alles wat met drukken van doen had. Kortom, de geschiedenis van de Hamburger Industrie en de historische techniek in functie.

Daarna reden we terug naar ons hotel. Om 17.00 uur verzamelden we in de bar van het hotel om een toast uit te brengen op de vrijheid die we sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog mogen genieten. Aansluitend hadden we een vroeg diner, want voor 's avonds stond er nog een concert op het programma.

Om 19.00 uur vertrokken we per bus naar de mooie Laeiszhalle (1908, neobarok), voor het concert door het NDR Sinfonie Orchester. Op het programma stonden de Wesendonck-Lieder van Richard Wagner, met als soliste de Japanse mezzosopraan Mihoko Fujimura en Ein Heldenleben van Richard Strauss. De vioolsolo nam Roland Greutter voor zijn rekening. Het geheel stond onder leiding van de dirigent Matthias Foremny, die de ziek geworden Zdeněk Mácal verving. Een prachtige avond op deze Bevrijdingsdag.

Vrijdag 6 mei 2011

Iedereen was keurig op tijd, toen om 8.15 uur achter het Park Inn Hotel Hamburg de bagage in de bus moest worden geladen en zo konden we precies om half negen vertrekken. Het weer was opnieuw heel mooi. Vandaag zouden we naar de bakermat van de Duitse Hanzesteden, **Lübeck** gaan.

Lübeck was in de Hanzetijd na Keulen de grootste stad van Duitsland en telt nu circa 220.000 inwoners.

In de Hanzetijd was het heel gebruikelijk, dat elke bevolkingsgroep zijn eigen kerk had. Zo is in Lübeck: de Dom, der kerk der bisschoppen; de Marienkerk als tegenhanger van de Dom, de kerk van de kooplieden; de St. Aegidienkirche de kerk van de handwerkers; de St. Jakobikirche, de kerk van de pelgrims en zeelieden; de St. Petri, de kerk voor kunst en cultuur.

Bij de Musik- und Kongresshalle werden we opgewacht door één van de twee gidsen voor vandaag, Mw. Astrid Straathof. Spoedig voegde zich een tweede gids bij het gezelschap en konden we aan onze stadswandeling in Lübeck beginnen. We gingen even naar de Tourist-information om plattegrondjes te kopen, zodat iedereen zich kon oriënteren en daarna liepen we naar de Holstentor (1478), de middeleeuwse toren, die door de moerassige ondergrond intussen aardig scheef gezakt is, maar nog steeds als hét statussymbool van Lübeck geldt.

Voorts gingen we naar de Salzspeicher, de zoutpakhuisen van de Obertrave, die dateren uit de tijd, dat zout "het witte goud" werd genoemd en kostbare handelswaar was (1579-1745).

We vervolgden onze weg richting Sankt Petri en kwamen langs het Theater-Figuren Museum, waar een grote collectie marionetten en handpoppen te zien is, aan de Grosse Petersgrube, de enige straat in Lübeck waarvan de verscheidenheid aan historische gevels behouden is gebleven.

We zagen de verschillende bouwstijlen zoals gotiek, renaissance, barok, late barok en classicisme.

Verderop zagen we de toren van de gotische Sankt Petri-Kirche (13^e/14^e eeuw), verwoest en weer opgebouwd).

Daarna liepen we naar de deels romaanse, deels gotische Sankt Marienkirche. De twee 125 m hoge torens van deze kerk, met de bouw waarvan men in de 13^e eeuw is begonnen, maken duidelijk dat de burgers trots waren op hun vrijstad, onderworpen noch aan vorst, noch aan bisschop.

Toen in de nacht van 28 maart 1942 een kwart van de stad werd verwoest door Britse bommen, brandde de kerk tot de grond toe uit en dreigde in te storten. De klokken in de zuidelijke toren zijn naar beneden gekomen en deze kapotte klokken liggen nu nog waar ze belandden, als herinnering aan deze catastrofe. De kerk is in 1959 o.l.v. B. Fendrich hersteld. Ze geldt als voorbeeld voor talrijke bakstenen kerken in het gebied rond de Oostzee.

Ze beschikt over het op één na grootste mechanische orgel ter wereld, het z.g. Buxtehudeorgel, genoemd naar Dietrich Buxtehude, die hier van 1667-1707 organist was.

In het interieur een Sacramentshuisje uit 1476-1479, een bronzen doopvont van Johannes Apeneter (1337), en een astronomische klok.

Na het exterieur van de Marienkirche bekeken te hebben, kwamen we op de Markt, waaraan het Rathaus ligt. Dit in 1230 gebouwde stadhuis, heeft verschillende historische vertrekken en een imposante wand aan de zuidzijde, in renaissancestijl, tegen de St. Marienkirche. Boven in deze wand zitten grote ronde gaten. Die zitten er niet voor de sier, maar om de windweerstand te verminderen.

Wat verderop ligt het Heiligen Geist-Hospital, in 1280 door Lübecker kooplieden gesticht als onderkomen voor armen en zieken. Aan de Mengstrasse staat het Buddenbrookhaus met een gevel uit 1758. Hierin is het museum van de Duitse schrijvers Heinrich en Thomas Mann gevestigd.

Na afscheid genomen te hebben van onze stadsgidsen, liepen we naar Alstrasse 36, waar het restaurant van de Brauberger Brauerei is gevestigd. Daar wachtte ons een lunch, die men daar "Brauerschmaus" (brouwerssmulpartij) noemt. Deze bestond uit Spiessbraten, Kasseler, knackige Bierbeißer, warmer Speksalat, Krautsalat en een glas Zwickelbier. Dit bier werd al in de middeleeuwen in Lübeck gebrouwd en gedronken. Deze leuk opgediende, uitgebreide maaltijd, viel bij iedereen letterlijk goed in de smaak.

Na de lunch liepen we gezamenlijk naar het Günther Grass Haus, waar de werken van deze bekende schrijver, schilder, beeldhouwer en Nobelprijswinnaar te zien zijn. Speciaal veel aandacht werd besteed aan "Die Blechtrommel". In het Günther Grass Haus was ook de tentoonstelling "Barlach in Lübeck". Aan dit museum grenst het Willy Brandt Haus, gewijd aan de politicus die ook uit Lübeck afkomstig is.

Na dit museumbezoek was iedereen vrij om verder nog wat van Lübeck te gaan bekijken. Wij benutten die gelegenheid om het interieur van de Marienkirche te gaan bekijken en even uit te rusten in de Konditorei van Niederegger. Vele reisgenoten gingen daar de befaamde marsepein kopen.

Tot slot liepen we nog naar de verderop aan de Mühlendamm gelegen Dom. Deze bisschopskerk heeft een laat romaans voorportaal: het paradijsportaal. Het bouwplan van de kerk werd later aangepast tot een gotische hallenkerk. Een pronkstuk van deze kerk is het 17 m hoge Triumphkruis (1477) van Bernt Notke, die ook de prachtig gesneden zangertribune van het oksaal heeft vervaardigd. In de zuidelijke dwarsbeuk is "die Schöne Madonna" (1509) en in de noordelijke de Maria met de sterrenkroon (1450-1460). In de kerk was ook een prachtig modern glas-in-loodraam te zien.

Op weg terug naar de bus, zagen we Stolpersteine liggen, die herinneren aan gedeporteerde joden.

We verlieten Lübeck rond 17.30 uur met bestemming **Schwerin**, waar we een dik uur later bij het Intercity Hotel Schwerin aankwamen. Nadat iedereen de bagage naar de kamers had getransporteerd werd om 8 uur gedineerd en menigeen maakte daarna van de gelegenheid gebruik om , van het in het centrum gelegen hotel, nog even de dichtbij gelegen Altstadt in te gaan.

Zaterdag 7 mei 2011

We verlieten ons hotel om 9.00 uur om een flink uur later in **Rostock** aan te komen. Op de parkeerplaats aan de Fischerstrasse, werden we opgewacht door onze gidsen Petra Lass en Falko Salzmann.

Rostock is met circa 200.000 inwoners de grootste stad van de Duitse deelstaat Mecklenburg-Vorpommern. Het grootste gedeelte van deze voormalige Oost-Duitse stad in Noord-Duitsland werd door bombardementen in 1942 en 1945 verwoest, maar is successievelijk weer aardig opgebouwd, vooral natuurlijk na de "Wende".

Rostock heeft architectuur van baksteengotiek tot aan moderne bouwwerken. Bij de start van onze wandeling vestigde onze gids onze aandacht op een rood bakstenen villa, waarna we bij een fontein met een aantal dansende vrouwen kwamen. Vandaar ging het naar de 13^e-eeuwse en gerestaureerde Kuthor. Vervolgens liepen we naar de overblijfselen van de oude stadsmuren en naar de Universitätsplatz, waar we uitleg kregen over het gebouw van de Universiteit en het omliggende plein. Dit plein, het hart van de nieuwe stad, is tegenwoordig zeer levendig met terrasjes, markthandelaren die hun waar aanprijzen en kinderen die tussen de waterstralen en beeldjes van de moderne fontein door rennen. Deze grote fontein met prachtige beelden en waterpartijen, draagt de titel "Brunnen der Freude" en is uit 1980.

Rostock mag dan een van de kleinere universiteitssteden van Duitsland zijn, zijn universiteit (gesticht in 1419) staat erg goed aangeschreven en is daarom zeer gewild bij de circa 15.000 studenten.

Het universiteitsgebouw kwam tot stand in de periode 1867-1870, naar een ontwerp van hofbouwmeester Hermann Willebrand uit Schwerin, in de stijl van de 16^e-eeuwse Mecklenburgse renaissancearchitectuur. Het gepleisterde bouwwerk heeft een rijk terracottadecor en een figurendecoratie die betrekking heeft op de geschiedenis van de universiteit. We liepen door de hoofdstraat van Rostock, de Kröpeliner Strasse, aan het begin waarvan eveneens een grote fontein met mooie beelden te zien is, naar de Marienkirche, een uit een bakstenen hallenkerk (rond 1230-1270) voortgekomen driebeukige, gotische basilica van baksteen (13^e-14^e-eeuw), rond 1452 voltooid met een machtig transept. De kerk heeft een omvangrijke inrichting: een hoofdaltaar (1720-1721) van Soldt uit Berlijn, een kansel met portaal en opgang (1574) vermoedelijk van Rudolf Stockmann, een bronzen doopvont uit 1290, waarschijnlijk door Nedersaksische kunstenaars in Rostock gegoten. De kerk heeft verder een schitterend orgelfront (1766-1769) van Rostockse kunstenaars en een astronomische klok (1492) van Hans Düringer uit Neurenberg, die om 12 uur een stoet van heilige figuurtjes in beweging zet. De kalenderschijf van deze astronomische klok geeft gedetailleerde informatie over zon- en maanstand over vele jaren tot 2017. Een nieuwe schijf staat gelukkig in de kerk al te wachten. Verder in het interieur mooie glas-in-loodramen. Van de Marien-kerche liepen we naar de Neuer Markt, waaraan het Rathaus ligt. Op dit gebouw met een nogal conventionele barokfaçade met arcade, staat een rij geducht ogende pieken met gepunte gaten eronder. Dit is het dak van het oorspronkelijke middeleeuwse raadhuis, waaraan de barokgevel in de 18^e-eeuw werd toegevoegd. Hier werd de stadswandeling beëindigd en nadat weer iedereen van plattegrondjes was voorzien, hadden we een ruime vrije tijd voor de lunch op een van de vele terrassen; het weer was mooi, met veel zon. Er was kermis in Rostock en in de Kröpeliner Strasse trad een grote showband op.

Om 14.00 uur vertrokken we weer uit Rostock en reden we naar **Güstrow** (circa 31.000 inwoners), voor de tweede stadswandeling van vandaag. Bij de Gleviner Platz wachtten ons de gidsen Hans-Jürgen Paul en Antje Wilke. We hadden ons voorgesteld dat deze wandeling in het teken van Ernst Barlach zou staan, maar gidsen zijn vaak eigenwijs en willen alleen hun vooropgezette plan uitvoeren. Zo ook Antje Wilke, die met ons wel een interessante wandeling door de oude hertogstad Glüstrow maakte, maar ondanks het feit dat we haar op onze grote belangstelling voor Ernst Barlach gewezen hadden, misten we, door tijdgebrek, toch het bezoek aan de Gertrudenkappelle. We bezochten wel de Dom met het befaamde beeld "De zwevende Engel" van Ernst Barlach (1870-1938). Ik moet toegeven, de uitleg die Frau Antje over de betekenis van dit beeld van Barlach gaf, was erg indrukwekkend.

Güstrow heeft een uitzonderlijk goed geconserveerd stadsgezicht met mooie gebouwen, maar toch is te zien dat het een Oost-Duitse stad is, want hier en daar zijn nog mooie oude gebouwen, die dringend toe zijn aan een grondige restauratie, maar die vanwege gebrek aan financiën nog niet kon worden geëffectueerd. Gelukkig zijn deze gebouwen niet gesloopt, zodat er nog hoop is voor de toekomst.

Na de stadswandeling vertoefden we nog even op het centrale plein van Güstrow, alvorens we om 5 uur weer richting Schwerin gingen. Na het diner, dat om 19.00 uur begon, ging weer menigeeen de stad in, waar de lokale hardlooppwedstrijd werd gehouden.

Zondag 8 mei 2011

Op de voorlaatste dag van onze reis stonden Wismar en Schwerin op het programma. Laatstgenoemde stad is, evenals Güstrow, weliswaar geen Hanzestad, maar daarom niet minder interessant.

Het weer is prachtig vandaag. We vetrokken om 9.00 uur en een uur later hadden we op de Markt van **Wismar** een afspraak met onze gidsen Jürgen Kleinholz en Elke Gunia. Mijn groep werd gegidst door Jürgen Kleinholz, die anders dan zijn naam doet vermoeden, niet klein van stuk was. Het grootste gedeelte van de tijd besteedde hij aan de geschiedenis van Wismar en uitleg op het Marktplein.

In de geschiedenis van de Hanze neemt Wismar (circa 45.000 inwoners) een belangrijke plaats in. Gelegen tussen Lübeck en Rostock sloot het in 1264 met deze twee grotere steden een Hanzeverdrag. Grandioze getuigen van de burgertrots zijn de drie grote stadskerken, de St. Nikolai, St. Marien en St. Georgen. Één kerk was op zich genoeg geweest voor het aantal inwoners van Wismar, maar men wilde God de eer geven, door er drie te bouwen.

Op het marktplein, dat 10.000 m² groot is, konden we de "Wasserkunst" zien, die tussen 1580 en 1602 naar de ontwerpen van de Nederlandse bouwmeester Philipp Brandin uit Utrecht in Hollandse renaissancestijl gebouwd werd, en tot 1897 voor de drinkwatervoorziening van de stad heeft gezorgd.

Verder staat aan dit plein de "Alter Schwede", die in 1380 gebouwd is. Het gebouw had op de begane grond woon- en kantoorvertrekken en daarboven pakhuisruimtes. De naam herinnert aan de tijd dat Wismar onder Zweeds bewind stond, van 1648 tot 1803. Vanaf 1878 is het een Gastwirtschaft.

Op het marktplein staat ook het Rathaus, oorspronkelijk laatgotisch, maar na de instorting in 1807, herbouwd in classicistische stijl, uit de jaren 1817 – 1819.

Het gebouw "Zum Weinberg" (Hinter dem Rathaus), in 1355 gebouwd, werd in 1575 in renaissancestijl veranderd. Er is sinds 1648 een wijnhandel in gevestigd.

Vermeldenswaard is ook dat het 4 etages hoge Jugendstilgebouw op de hoek Krämerstrasse/Lübsche Strasse, het stamhuis is van de Karstadt AG. Rudolph Karstadt begon hier in 1881, samen met maar één bediende, zijn latere imperium van warenhuizen. Hij was degene die destijds met succes de nog ongebruikelijke politiek van "kopen tegen contante betaling" invoerde.

Een zijstraatje van het marktplein draagt de typische naam "Tittentasterstrasse". Door dit zeer smalle straatje moesten 's avonds soldaten terug naar hun onderkomen. (honi soit qui mal y pense.)

Vanaf het marktplein liepen we naar enkele kerken van Wismar. Na de oorlog moest de gemeente van Wismar genoegen nemen met een kleine noodkerk, die nu nog steeds voldoet. De Marienkirche en de Sankt Georgen waren in de oorlog zeer zwaar beschadigd. Het restant van het schip van de Marienkirche moest men opblazen om instorten te voorkomen. De toren moest echter blijven staan, als zeeteken op internationale scheepvaartkaarten. Vóór de toren is het oorspronkelijke grondplan met stenen uitgezet, zodat de kerk eventueel zo weer zou kunnen worden opgebouwd.

De nabijgelegen St Georgen-Kirche (oorspronkelijk in 1404 met de bouw begonnen) kwam in de periode 1945 – 1990 verder in verval, maar is nadien successievelijk weer opgebouwd en heeft nu weer een voorname plaats in het silhouet van de stad.

We hadden nog naar de St. Nikolaikirche gewild, maar daar was geen tijd meer voor.

Voordat we Wismar verlieten, reed de bus op ons verzoek nog langs de haven en zo zagen we op afstand het gebouw van de Nikolaikirche.

Van Wismar reden we naar **Schwerin** (circa 96.000 inwoners), waar we na aankomst de bus parkeerden op de Busparkplatz Altstadt Grüne Strasse en in restaurant Friedrich's een heerlijke gezamenlijke lunch hadden.

Na de lunch troffen we op de parkeerplaats onze gidsen, het echtpaar Wisse Pieter en Anita Klaassen-Kruse. Zij kwamen bij ons in de bus en tijdens de rit, becommentarieerden zij afwisselend de bezienswaardigheden buiten de altstadt van Schwerin. De Friese Wisse Klaassen

sprak met een zwaar Duits accent en deed voorkomen alsof hij na een verblijf van vijf jaar in Duitsland naar woorden in zijn moerstaal moest zoeken.

Interessant om te zien was de herstructurering van de "Plattenbau" uit de DDR-tijden naar moderne appartementen,

Na de busrit splitste het gezelschap zich in twee groepen om te voet verder het historische gedeelte van de stad te bekijken.

Schwerin is de hoofdstad van de Duitse deelstaat Mecklenburg-Vorpommern en het oude centrum maakt een voorname indruk. De Marktplatz is een mooi plein, maar door de kermis die daar was opgesteld, was er nu minder van te zien, helaas. Aan dit plein ligt het raadhuis, en huizen met mooie historische gevels. Verder staat er het "Löwendenkmal" en vanaf dit plein heeft men een mooi zicht op de gotische Dom, die in 1248 ingewijd werd. De toren heeft een hoogte van maar liefst 117,5 m. Rond de Pfaffenteich kan men heerlijk flaneren op de groene Promenade. Hier bevinden zich talrijke historische gebouwen zoals bv. het Arsenal, een gebouw uit 1840 van Hofbaurat Demmler, waarin nu het ministerie van Binnenlandse Zaken van de deelstaat is gevestigd.

Op weg naar het einde van de wandeling in de Schlosstrasse, zagen we verschillende regeringsgebouwen en de prachtige Staatskanselarij in classicistische stijl.

We namen afscheid van het echtpaar Klaassen en gingen tot slot op eigen gelegenheid het Schloss Schwerin bekijken, dat eens de prachtige residentie was van de talrijke hertogen. Dit slot met zijn mengelmoes van torens, torentjes en siertorentjes, ligt in het midden van een eiland in de Schweriner See en is omgeven door schitterende tuinen. Het eerste bolwerk werd in de 11^e eeuw gebouwd door de Slavische bewoners van de streek. Het werd meermalen versterkt en uitgebreid, maar het huidige uiterlijk is grotendeels te danken aan de 19^e hertog, die smachtte naar een paleis, dat er middeleeuwer uitzag dan de Middeleeuwen.

Hij liet het naar het voorbeeld van het château in Chambord in het Franse Loiredal verbouwen door de Schweriner architecten Georg Adolph Demmler en Hermann Willebrand.

Wij mochten de wapenzaal en de woonvertrekken bezoeken. Het interieur is een ode aan de hertogelijke dynastie, met als hoogtepunt de weelderige Thronsaal met zijn fresco's en wapenschilden en zuilen van Carrara-marmer. Op de eerste verdieping zagen we de eetzaal en de aangrenzende ronde theekamer. In een van de zalen waren vitrines met munten, waarbij een munt die geslagen was ter herinnering aan het huwelijk van koningin Wilhelmina met hertog Heinrich von Mecklenburg-Schwerin, die hier werd geboren.

Na de kasteelbezoek reden we terug naar ons hotel om ons voor te bereiden op de thuisreis en voor het diner. Ook de laatste avond in Schwerin werd door menigeen benut om nog even de stad in te gaan.

Maandag 9 mei 2011

Ondanks het feit dat we vroeg moesten opstaan, hield iedereen zich aan de tijd en kon om 7.15 uur de bagage worden ingeladen en om half acht uit **Schwerin** worden vertrokken voor de eerste etappe van de thuisreis. Het was opnieuw mooi weer. In de buurt van Hamburg reden we even in een file, maar de schade qua tijd viel mee. Op weg naar **Paderborn** maakten we een stop van ongeveer drie kwartier. Om 13.00 uur arriveerden we in Paderborn bij Restaurant Weinkrüger in de Hathumarstrasse 9. De lunch was voor onze begrippen nogal copieus, zeker met de wetenschap dat ons 's avonds nog een afscheidsdiner wachtte, maar we lieten die ons die overigens goed smaken.

Daarna liepen we vanaf Weinkrüger naar de dichtbij gelegen Dom, waar twee gidsen op ons wachtten om ons uitleg te geven in de kathedraal. De Dom in zijn huidige vorm is ontstaan in de jaren 1215-1280 en na de verwoestingen van de Tweede Wereldoorlog is hij met kleine

veranderingen weer opgebouwd. In de toren van 93 meter hoogte, hangen zes stalen gietklokken van de Bochumer Verein uit 1950.

We betraden de bisschopskerk door het paradijsportaal, o.a. versierd met de beelden van de drie patroonheiligen, t.w. de heilige bisschoppen Liborius en Kilian en op de middelste kolom Maria met kind. Eenmaal binnen zagen we de enorme afmetingen van de Dom, met zijn lengte van 104 m, breedte van 49,3 m, breedte zonder zijkapel 31,5 m, en een hoogte van het middenschip tot aan de gewelfsluitstenen van 19,2 m.

Onze gids stond lang stil bij het grafmonument in de vorm van een altaar, van de prins-bisschop Dietrich Theodor von Fürstenberg (1585-1618). Dit monument is in de jaren 1616-1622 vervaardigd door Heinrich Gröninger, die ook de apostelfiguren langs de pijlers van het schip en de grote Christophorus boven de uitgang naar het atrium heeft gemaakt. De Dom heeft mooie glas-in-loodramen, o.a. van Nikolaus Bette uit Essen-Werden, en van Hermann Gottfried uit Bergisch Gladbach. Het raam van het oostelijk koor is van Walther Klocke.

De kansel werd in 1736 voor de viering van het 900-jarig bestaan van de overdracht van de relikwieën van de H. Liborius, geschonken door de gebroeders Fürstenberg.

In een nis tegenover de kansel staat een piëta uit 1360, terwijl in het middenschip een z.g. "Doppelmadonna" hangt uit de tijd rond 1480.

De kerk heeft drie orgels, n.l. het torenorgel met 83 registers, het koororgel met 53 registers en het crypteorgel met 15 registers. Het totale aantal orgelpijpen bedraagt 10.885. Het koororgel en het torenorgel kan men tegelijk laten klinken.

Typisch is het hazenvenster, met de drie hazen in een cirkelende beweging, die ieder twee oren hebben, maar slechts op een totaal van drie komen. Ze symboliseren de Heilige Drie-eenheid.

Ten noorden van de Dom staat de Bartholomäuskapelle uit 1017, een van de eerste hallenkerken. In deze kapel, die de keizer vóór zijn kerkbezoek als kleedruimte gebruikte, is een bijzonder goede akoestiek. Het bewijs werd door onze groep geleverd toen we op initiatief van Jan van de Kerkhof en onder zijn leiding, gezamenlijk het Gregoriaanse Ave Maria gingen zingen.

Omstreeks 16.00 uur vertrokken we weer uit Paderborn, voor de voorlaatste etappe, naar **Nettetal-Lobberich**, waar we om 19.00 uur arriveerden bij Restaurant Burg Ingenhoven, voor een driegangen afscheidsdiner in een aardige ambiance.

Tijdens dit afscheidsdiner nam Jan van de Kerkhof het woord, om in een geestige speech vol woordspelingen de reiscommissie te bedanken voor de organisatie van deze geslaagde reis. Als dank kregen de aanwezige leden van de reiscommissie, alsmede Martin van der Steen, een Lübecker hart, omdat er hard gewerkt was. De voorzitter mocht een mooi kunstboek in ontvangst nemen.

Aan mij de eer om de speech te beantwoorden. Ik kon de groep bedanken voor het vertrouwen dat ze in de reis- en activiteitencommissie hebben gehad, en verder Martin van der Steen voor de drankenservice in de bus gedurende de hele reis. Tot slot kon ik het woord richten tot onze chauffeur Jos Wijnen, om hem te complimenteren met de prestatie die hij had geleverd: n.l. veilig rijden, gedisciplineerd m.b.t. tijdafspraken en aangenaam in het gezelschap. Namens het hele gezelschap mocht ik hem een envelop met inhoud aanbieden. Als laatste nam Jos Wijnen het woord om de groep te bedanken voor de envelop en voor het in hem en in Munckhof gestelde vertrouwen. Om 21.00 uur verlieten we Nettetal-Lobberich met een andere chauffeur, vanwege de rijtijden, om een klein uur later in Helmond bij Vlisco aan te komen. Na over en weer afscheid te hebben genomen, ging iedereen huiswaarts met prettige herinneringen aan een mooie en interessante reis naar de Duitse Hanzesteden.

Leo van Tilburg.

19 mei 2011.